

Фокін С.Б., викл., канд.філол.н.,КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ПОШУКУ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ СТУДЕНТІВ З ФАХУ „ПЕРЕКЛАД”

Як відомо, написання студентами кваліфікаційних робіт передбачає розвиток у них низки вмій та навичок аналітичної роботи, які, зрештою, необхідні у будь-якій розумовій роботі (а саме розумовою працею займається переважна кількість наших випускників у своїй професійній діяльності).

Кваліфікаційна робота (бакалаврська, дипломна, магістерська) становить річний масштабний проект, який, відтак, не може бути заміщений роботою на аудиторних заняттях, і цілу низку завдань студент виконує переважно самостійно. Хоча науковий керівник постійно готовий спрямовувати студента, допомагаючи порадами, він не здатний контролювати кожний крок останнього; інколи студенти можуть невчасно збагнути, що їм потрібна консультація керівника і до останнього моменту намагатимуться вирішити проблему самотужки, іноді окремі рекомендації наукового керівника забуваються. В результаті, після деяких безуспішних спроб щось зробити студенти починають безпорадно скаржитись на брак фахової літератури, а в останній момент перед поданням роботи відчують спокусу штучно збільшити бібліографічний список, додаючи до нього праці, які мають досить опосередковане відношення до обраної теми.

Отже, для запобігання вказаних вище небажаних ситуацій, які перешкоджають як творчій праці студента, так і дидактичній роботі викладача, маємо на меті узагальнити окремі поради, що стосуються одного з важливих аспектів перекладознавчої розвідки студента – цілеспрямованого, методологічно обґрунтованого бібліографічного пошуку.

Пошук теоретичного матеріалу. Можливі різні класифікації підходів до заявленої проблеми. Однак, на нашу думку, методи пошуку перекладознавчої літератури зручно розділити на дві умовні групи: 1) з погляду організації пошуку та 2) з точки зору природи об'єкта пошуку.

I. Почнемо з методів, які стосуються організації пошуку (іншими словами – „де шукати?”).

1. Пошук варто розпочинати у систематичних каталогах бібліотек (електронних та картотечних). Там можна знайти монографії, збірки та інші видання, як науково-дослідницького, так і навчально-методичного характеру, що можуть бути пов'язані з обраним об'єктом дослідження. Враховуючи напрямок спеціальності, слід знаходити в каталозі скриньку під назвою „переклад” або „перекладознавство” і проводити цілеспрямований пошук серед наявних там карток. Однак, з огляду на те, що перекладознавчі видання можуть потрапити до інших філологічних наук, варто перевірити на предмет пошуку скриньки з назвою робочої іноземної мови, а також розділи: „українська мова”, „мовознавство” тощо. Цей пошук можна вести й у електронному каталозі за ключовим словом, наприклад „переклад”. Однак при цьому є небезпека, що будуть пропущені ті перекладознавчі праці, в назвах яких немає вибраного ключового слова (напр., „Транскрипція власних назв” та ін.). Знайдені видання замовляються, потім опрацьовуються більш або менш детально, залежно від того, наскільки тісно вони пов'язані з темою. І хоча ознайомлення з ними не завжди передбачає детальне штудіювання праць, в будь-якому разі, під час захисту роботи студент має бути готовим відповісти, у якому зв'язку було використано те чи інше джерело. Під час опрацювання джерела дуже бажано одразу виписати його вихідні дані: всіх авторів, назву видання, опрацьованого розділу або статті в ньому, місто, рік видання, видавництво, загальну кількість сторінок, а також ті сторінки, на які будуть робитися посилання або з яких переписується цитати.

2. Окрім каталогу книг, не можна забувати про каталог авторефератів дисертацій (де також є систематична класифікація наук, хоча для „перекладознавства” окрему скриньку в багатьох бібліотеках не передбачено), а також систематичний каталог статей. Тут можна знайти праці, присвячені, радше, окремим та дуже конкретним аспектам досліджуваного питання.

3. Велика кількість сучасних періодичних видань, очевидно, не дозволяє покладатися на повноту систематичного каталогу статей. Тому варто самостійно ознайомитися зі змістом провідних спеціалізованих періодичних видань, а саме „Теорія і практика перекладу”, „Тетради перекладача”,

„Мастерство перевода”, „Записки перекладацької майстерні”, „Вісник Київського університету. Серія: Іноземна філологія”, „Проблеми семантики слова, речення та тексту”, „Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики” (зокрема, в останніх двох активно публікуються іспаністи), журнал „Мовознавство” (до 1979 р. там є понад 30 статей на широкопрофільну перекладознавчу тематику [Шмігер 2006, 459]). При більш ретельному пошуку варто не нехтувати вісниками й інших університетів (зокрема, серії „Філологія”, „Іноземна філологія”), а також іншими фаховими періодичними збірками.

4. При пошуку дуже допомагають інтертекстуальні спостереження: у переважній більшості видань є посилання на інші джерела, на які в каталозі можна і не натрапити, але які можуть мати безпосереднє відношення до обраного об'єкта дослідження і бути корисними в науковій розвідці. Отже, бібліографічні списки в опрацьованих виданнях можуть становити цінне джерело теоретичної літератури.

5. При пошуку важливо враховувати ще один момент. Очевидно, що наукові керівники пропонують студентам теми не випадково, а виходячи з певних міркувань. Студентські теми часто вписуються в рамки їхніх власних досліджень або безпосередньо пов'язані з ними, а також з загальнокафедральними науковими розробками. Отже, варто знайомитись з працями наукового керівника, не змушуючи останнього до „авторекорекції”, що пов'язана з низкою етичних проблем. Слід переглянути збірки наукових статей, виданих на кафедрі, приміром: „Переклад на рубежі століть” [La traduction... 1997], „Творча майстерня перекладача” [Венгренивська, Гнатюк 1998] та університетські збірки взагалі, оскільки в них публікуються праці переважної більшої частини членів профільної кафедри.

6. Не слід забувати про довідкові видання. Особливо ретельно необхідно перевіряти в них терміни, що у фаховій роботі є ключовими. Серед довідкових видань, які становлять особливий інтерес для перекладознавчих досліджень, слід назвати „Глосарій перекладознавчих термінів” [Зорівчак, Дзера 2001, 46-52], Л.Л.Нелюбин „Словарь переводоведческих терминов” [Нелюбин 2003], В.Н.Комиссаров „Краткий словарь переводоведческий терминов” у праці „Теория перевода” [Комиссаров 1990, 246-251]; „Українська мова. Енциклопедія” [Українська мова... 2000], де, окрім вартісних статей відносно системи, історії української мови, є загальнолінгвістичні та перекладознавчі терміни.

II. Розглянемо методи пошуку теоретичного матеріалу, спрямовані на природу об'єкта дослідження. Іншими словами – з'ясуємо, в якому тематичному та концептуальному полях слід шукати матеріал.

1. Кожна студентська тема вписується в більш загальний аспект перекладознавства, без обізнаності з яким починати роботу вкрай важко або просто неможливо. Приміром, не можна успішно дослідити „Особливості перекладу абсолютних зворотів”, не маючи чіткої уяви про основні види та характеристики граматичних та лексико-граматичних трансформацій. Отже, для дослідження „перекладу абсолютних зворотів” варто ознайомитись з працями, де заторкуються лексико-граматичні, і, насамперед, граматичні аспекти в рамках даної часткової теорії перекладу (тобто, в рамках заданої мовної пари), треба знати, як ці проблеми представлені в класичних працях з перекладознавства. У свою чергу, тему „Особливості перекладу назв навчальних закладів” можна розглядати як окремий випадок проблеми перекладу реалій. А переклад реалій – вже ширша проблема, про яку писало чимало перекладознавців-класиків (С. Влахов, С. Флорін, Р.П.Зорівчак, В.С. Виноградов та інш). Якщо студент досліджує „Особливості відтворення ремарки в драматичних творах” – треба враховувати положення жанрових теорій перекладу (деякі з них описав В.В.Коптілов, А.В.Федоров). Отже, з самого початку написання фахової роботи дуже бажано уявляти, в які більш загальні теми та аспекти вписується обрана тема. Кожний з цих аспектів, відповідно, є предметом вивчення однієї зі спеціальних теорій („Лінгвістична теорія перекладу”, „Жанрова теорія перекладу”, „Соціолінгвістична теорія перекладу”, „Функціональна теорія перекладу” тощо) та загальної теорії перекладу, надбанням яких можна і слід послуговуватись при написанні фахової роботи.

2. Говорячи про природу об'єкта пошуку, слід зауважити також іще один важливий аспект: те чи інше питання може бути представлене в нашій частковій теорії перекладу фрагментарно, але в іншій мовній парі може бути більше досліджень, і буде вимальовуватись чіткіша картина перекладознавчої проблеми. Напр., „Особливості перекладу звертань в іспансько-українському перекладі” спеціально не досліджував ніхто, але в іспансько-російській, англо-українській, англо-російській теоріях перекладу (публікації яких нам доступні), є окремі статті. Звичайно, висновки цих праць не можна механічно переносити на нашу мовну пару без перевірки, але в теоретичному плані положення інших, зокрема споріднених часткових теорій перекладу, становлять неоціненний теоретичний матеріал.

3. У дослідженні певної проблеми нас цікавить не лише перекладознавчий аспект, а й також питання про те чи інше мовне, літературне, культурологічне, психологічне, психолінгвістичне явище тощо, взагалі це залежить від природи досліджуваного об'єкта. Отже, вказані вище критерії пошуку можна застосувати для ознайомлення з мовознавчими, літературознавчими та іншими аспектами проблеми.

Підсумовуючи, зазначимо, що успішний пошук забезпечується його правильною організацією (повноцінним використанням бібліотечних ресурсів, увагою до міжтекстових посилань, обізнаністю з працями викладачів університету, використанням довідкових, енциклопедичних видань), ознайомленням з більш загальними аспектами та спеціальними теоріями, до яких входить досліджуване питання, врахуванням надбання інших часткових теорій перекладу в досліджуваному полі.

Пошук емпіричного матеріалу. За твердженням видатного перекладознавця В.Н.Комісарова, повноцінним матеріалом перекладознавчих досліджень можуть стати або апробовані переклади, або дані, отримані з експерименту [Комиссаров 1970, 49]. Оскільки проведення експерименту часто пов'язане з низкою складностей, які важко розв'язати в рамках студентської роботи, розкажемо тут про особливості пошуку саме апробованих перекладів, адже студенти з року в рік звертаються з питаннями до викладачів, де знайти той чи інший україномовний переклад, рідше – переклади іноземною мовою.

Отже, серед джерел пошуку фактичного матеріалу для перекладознавчих робіт можна назвати наступні:

1. Український журнал іноземної літератури „Всесвіт”, що виходить друком з 1925 року. Якщо ретельно переглянути його номери (найлегше - починаючи з останніх), можна знайти чимало як поетичних, так і прозових перекладів з різних мов світу. Зміст журналу організований дуже зручно: одразу можна побачити автора, назву твору, жанр, перекладача та мову оригіналу. Зараз пошук полегшуватиметься також можливістю переглядати зміст номерів з 2001 року, включаючи окремі повнотекстові публікації, на офіційному сайті журналу, а зміст номерів до 2000 року подано в окремо виданому покажчику [Журнал іноземної... 2004].

2. Емпіричний матеріал можна і слід шукати в каталогах бібліотек. І хоча ця рекомендація звучить банально, здається, бракує відомостей про правильне використання картотек. Український переклад того чи іншого автора можна шукати в алфавітному каталозі українською мовою, в систематичному, присвяченому тій чи іншій літературі (Франції, Іспанії, Латинської Америки тощо). Слід зауважити, що при транскрипції, зокрема, іспаномовних авторів часто були переплутані імена з прізвищами, отже, варто перевіряти бажаного автора як за прізвищами, так і за його іменем. Інколи переклад в алфавітному каталозі подається лише за прізвищем перекладача. Аналогічно можна вести пошук перекладів українських оригіналів іспанською мовою, зокрема, чимало іспаномовних перекладів української літератури вийшли у видавництві „Дніпро”. На офіційному веб-сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського [Національна...] в системі пошуку є „Картотека перекладних видань 1980-2001 р.”, яка дозволяє знаходити перекладну літературу за різними параметрами, зокрема, в заданій мовній парі. Так, на теперішній момент там є 136 французько-українських перекладів, 42 іспансько-українських, причому не лише художніх. Але в цьому, безумовно вартісному каталозі, представлено не все. Тому при пошуку не слід цуратися і

паперової картотеки. Стан публікацій іспансько-українських та українсько-іспанських перекладів частково описано у статті „Перекладна література з іспанської та з української мов як корпус перекладознавчих досліджень” [Фокін 2002, 203-206].

3. Є спеціалізовані джерелозавчі видання, деякі з яких присвячені окремим персоналіям. Зокрема, у Львівському національному університеті імені Івана Франка видано бібліографічні покажчики, присвячені видатним майстрам перекладу „Микола Лукаш” [Микола Лукаш... 2003], „Григорій Кочур” [Григорій Кочур... 2006], „Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914-1939) [Чужомовне 2003]. Усі вказані видання налічують передмови, наукові та публіцистичні статті, коментарі, архівні матеріали, в них відстежено та виправлено помилки щодо авторства окремих перекладів, вони відзначаються дуже високим ступенем систематизації, що дозволяє знаходити той чи інший переклад за різними відомостями.

Таким чином, не претендуючи дати повний перелік методів пошуку емпіричного матеріалу для перекладознавчих досліджень, узагальнимо, що вести пошук варто в каталогах бібліотек, у періодичних виданнях перекладної літератури, у спеціалізованих джерелознавчих виданнях. Сподіваємось, описані напрямки пошуку допоможуть майбутнім фахівцям у їхніх наукових розвідках.

1. Венгренивська М.А., Гнатюк А.Д. Творча майстерня перекладача (Збірка теоретичних розвідок). Навчальний посібник. – К.: Редакційно-видавничий центр „Київський університет”, 1998. – 89 с.
2. Всесвіт. Український журнал іноземної літератури. Офіційний сайт. <http://www.vsesvit-journal.com/>
3. Григорій Кочур. Біобібліографічний покажчик: У 2 ч. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Наукова бібліотека / Богдан Якимович (голова ред.кол.), Галина Домбровська (уклад.), Зінаїда Домбровська (уклад.). — 2.вид., доопрац. і доп. — Л. : ЛНУ, 2006. — 264с.
4. Журнал іноземної літератури "Всесвіт" у ХХ сторіччі (1925- 2000): Бібліографічний покажчик змісту / Олег Микитенко (уклад.), Галина Гамалій (уклад.). — К. : Видавничий дім "Всесвіт", 2004. — 712с.
5. Зорівчак Р., Дзера О. Глосарій перекладознавчих термінів // Записки перекладацької майстерні 2000-2001. Тиждень 1. Львів, 21-27 серпня 2000. – Львів: Центр гуманітарних досліджень ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. Т. 1. – С. 46-52.
6. Комиссаров В. К вопросу о сопоставительном изучении переводов // Тетради переводчика. Вып. 7, 1970. – с. 46-50.
7. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учебник для институтов и факультетов иностранных языков. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Микола Лукаш: Бібліографічний покажчик / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Наукова бібліотека / Богдан Якимович (голова редкол.), Валентина Савчин (уклад. та співавт. передмов.). — Львів, 2003. — 356с.
9. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. Офіційний сайт. www.nbuv.gov.ua
10. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. — 3.изд., перераб. — М. : Флинта, 2003. — 318с.
11. Українська мова. Енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні; Інститут української мови / В.М. Русанівський (ред.). — К. : "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2000. — 750с.
12. Фокін С.Б. Перекладна література з іспанської та з української мов як корпус перекладознавчих досліджень // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Матеріали конференції “Спадщина професора Євгенії Литвиненко та завдання сучасної романістики”. – К., 2002. – Вип. 1 – С. 203-206.
13. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914- 1939): Бібліографічний покажчик / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Наукова бібліотека; Наукове товариство ім. Шевченка / Роксолана Зорівчак (наук.ред.). — Л., 2003. — 194с.
14. Шмігер Т. Перекладознавчі дослідження на сторінках журналу „Мовознавство” (1967-2000) // Мовні і концептуальні картини світу (до 90-річчя від дня народження професора Ю.О.Жлуктенка): 36. Наукових пр. К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. – Вип. 17. – С. 459-465.
15. La traduction au Seuil du XXIe siècle: histoire, théorie, méthodologie. – К.: Політична думка, 1997 – 188 р.